

propósito de la visión crítica de la deconstrucción de modelos celtas, como revela el capítulo de apertura, firmado por Hingley, al que ya se hizo referencia.

Ante la imposibilidad, por una cuestión de espacio, de comentar todas las contribuciones reunidas en el libro —todas ellas de gran interés y actualidad—, y sin prejuicio de una relativa injusticia en la selección efectuada, se espera haber cumplido con el objetivo último de cualquier recensión: dar a conocer un nuevo libro, motivar su lectura.

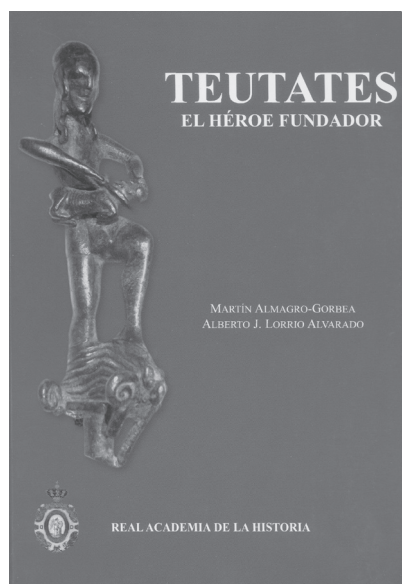
El libro cumple íntegramente las expectativas creadas desde el momento de la celebración del coloquio que le dio origen. En definitiva y como síntesis, se trata de un libro imprescindible para investigadores y estudiantes que se dediquen al I milenio a.C. en el mundo atlántico. Pero se espera y se suscribe igualmente que, con él y conforme al deseo de los editores, se incentive el diálogo entre los estudios del I milenio a.C. en Europa. De algún modo, por tanto, un libro a tener continuidad.

Raquel Vilaça

Instituto de Arqueologia do Departamento de História, Artes e Arqueologia da Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra. CEAUCP-FCT
rvilaca@fl.uc.pt

Traducción del portugués: Lucía Moragón

Almagro Gorbea, Martín i Lorrio Alvarado, Alberto J. (2011). *Teutates. El héroe fundador*. Real Academia de la Historia. Bibliotheca Archaeologica Hispana núm. 36. Madrid. 408 pàg. ISBN: 978-84-15069-33-1.

L'obra que aquí es recensionada se centra en l'estudi del mite de l'heroi fundador en la protohistòria hispànica, tot alineant-se amb una perspectiva d'estudi comparatista històrica, com el posicionament explícit dels autors (pàgs. 11-12) i les abundants citacions als historiadors de les religions i la mitologia Raffaele

Pettazoni i Georges Dumezil contingudes en l'obra posen de manifest.

L'estudi parteix de l'examen, l'anàlisi i la interpretació d'un bronze ibèric, ja conegut d'antic, conservat al MAN, provinent de Puerta de Segura (Jaén) i conegut com el "Guerrer sacrificant un moltó". L'aprofundiment en la interpretació d'aquesta figura dóna peu per entrelaçar-la amb altres temes, ja tractats anteriorment pels mateixos autors. D'una banda, el temple de Termes (Montejo de la Sierra, Sòria), i, de l'altra, els capfoguers i les llars rituals protohistòriques. A partir d'aquests tres eixos, els autors s'endinsen en l'estudi del culte a l'avantpassat en el món celta, que identifiquen amb Teutates, l'heroi fundador. Els diversos capítols de l'obra despleguen aquest pla: 1. El rex ibèric sacrificando un carnero de la Puerta de Segura, 2. Morillos y hogares rituales en la Hispania Prerromana, 3. El templo poliádico del oppidum de Termes, 4. El culto al antepasado en el mundo celta: el héroe fundador como Teutates, 5. Recapitulación: Teutates como "Héroe fundador". Nou apèndixs —dedicats a l'anàlisi metal·logràfica del bronze de Puerta del Segura, a les figures joniogeomètriques dels "rinxols llargs", a les figures mítiques sobre suport de volutes, als sacrificis de moltons i les tombes infantils a Hispània i la Cèltica, a la iconografia de l'avantpassat a la Península Ibèrica, als altars tipus *eschàrai* i els cultes sacrificials a Hispània i a les torres islàmiques de la Celtibèria— completen l'obra, que té un abundant aparat bibliogràfic i índexs de fonts literàries, onomàstic i mític, de llocs, de matèries i institucions i de figures.

El "Guerrer sacrificant un moltó" no seria més que la peça que aniria a l'extrem d'un *signum equitum* o ceptre d'un *rex* ibèric. Rei i sacerdot iber, heroi fundador, el personatge del bronze esmentat s'arrelaria en una forta tradició indoeuropea, posteriorment hel·lenitzada, que mostraria "la evolució socio-ideològica de la Cultura Ibèrica desde monarquías sacras hacia monarquías heroicas gentilicias", com, d'altra banda, ha anat defensant reiteradament un dels autors (Almagro Gorbea) en diverses publicacions anteriors. Els autors valoren en aquest bronze, datat *circa* 490 ane, el ritual sacrificial (el "guerrer" està sacrificant un moltó —un animal d'un arrelat simbolisme en el món ibèric i mediterrani— amb un ganivet afalcatat, l'estri sacrificial per excel·lència), les volutes del suport (al·lusió simbòlica al Més Enllà), l'aigua que, segons interpreten els autors, discorre als seus peus i que constituïa l'element a través del qual es manifestava l'avantpassat que sorgia del Més Enllà per beure la sang de la víctima, i el llop que sorgeix de la mateixa sang i que representaria l'avantpassat. El bronze, doncs, mostraria un guerrer-sacerdot-rei relacionat amb una organització política monàrquica de caràcter gentilici, una proposta oposada a la consolidada interpretació, en origen deguda principalment a l'escola de Jaén, com a *princeps* dels governants del món ibèric, una interpretació aquesta darrera que els autors de l'obra de què tractem en aquestes línies qualifiquen d'anacrònica (pàg. 74).

Aquest "Primer rei" il·lustra el mite ibèric que —segons els autors— explicava l'origen de la monarquia, a la manera d'Habis, Ròmul, Teseu, etc. A

partir del registre material hispànic i de la mitologia comparada els autors miren de reconstruir aquest mite d'arrel indoeuropea i influenciat pel món greco-oriental: neix del foc de la llar, és exposat i sotmès a un allunyament iniciàtic, es transforma en home-llop, es converteix en el cap d'una banda de *latrones*, en model de caçador i en Senyor dels Animals, s'enfronta amb animals fabulosos i malignes, lluita amb els seus enemics, introdueix la doma del cavall, es converteix en genet, viatja a l'altre món on caça a cavall el porc senglar, es casa, ensenya el maneig de l'arada, funda la seva ciutat i encén el foc de la ciutat, coses totes les quals que el converteixen en el fundador de la dinastia (*Héros Oikistér*, com indica el genet ibèric de les emissions monetàries, segons els autors). Finalment, dóna el seu nom a la ciutat (Edeta-Edecón). Ja com a *rex*, institucionalitza el foc de la llar, promulga lleis i és objecte d'un tractament com a heroi eqüestre després de la seva mort.

La llar, element aglutinant de la família gentilícia, és el centre dels rituals, amb un fort èmfasi en el culte als avantpassats, i els capfoguers, a vegades decorats amb moltons i serps, s'associen a llars rituals. A partir d'aquesta premissa, que acaba vinculant les llars al rei-sacerdot-guerrer fundador, els autors fan una extensa i completa anàlisi de les llars rituals preromanes hispàniques que els permeten proposar noves interpretacions en clau ritual per a troballes publicades per altres autors i a interpretar que, amb el pas del temps, aquestes llars rituals de caràcter domèstic passen a convertir-se en santuaris dinàstics i, posteriorment, s'integren en temples de caràcter urbà. El santuari de l'acròpolis de Termes, associat a una cabana que els autors interpreten com la del fundador, tindria, com ja havia estat suggerit per altres autors, una funció urbana i possiblement estaria dedicat a l'*héros ktístes*, igual que el temple A d'Azaïla.

Els autors conclouen argumentant la identificació de Teutates —una figura profundament arrelada en la tradició indoeuropea— amb l'avantpassat comú, amb el pare del poble, assimilable a l'heroi fundador o *héros ktístes* dels celtes i defensant la seva integració en un sistema social coherent en el qual són essencials els aspectes ideològics i religiosos i que, segons defensen els autors, es caracteritza per una realitat política basada en els *reges* (i no en els *princeps*), personatges heroitzats i divinitzats que caracteritzen la major part dels pobles de l'edat del ferro i que tenen un paper essencial en el procés cap a la formació d'estructures estatals.

L'obra, profundament suggerent, pateix d'alguns detalls de tipus formal que són millorables: més errates de les que seria desitjable la desmilloren una mica i, per altra banda, hi ha una certa reiteració en les diverses parts, probablement fruit d'una elaboració i redacció segmentada, un problema aquest que sempre és difícil de solucionar.

Més enllà del fet que les interpretacions sobre l'estructura sociopolítica dels pobles protohistòrics peninsulars, probablement diversa, ha estat i continuarà sent objecte d'estudis, aprofundiments i controvèrsia, l'obra que recensionem constituirà a partir d'ara un punt de referència obligat, tant pel que fa als seus aspectes interpretatius generals, com en molts aspectes

més sectorials que, sens dubte, resultaran inspiradors per als protohistoriadors peninsulars.

Des d'un punt de vista metodològic és destacable —a part del fort enfocament comparatista històric ja ressenyat, que parteix, no obstant això, de l'anàlisi de la cultura material— la denúncia que fa l'obra de les tendències de l'arqueologia protohistòrica de les darreres dècades que, a parer dels autors, ha bandejat l'estudi de la ideologia i de la religió dels pobles protohistòrics, així com del distanciament de l'arqueologia prehistòrica contemporània dels estudis clàssics i interdisciplinaris (pàgs. 11 i 212). Conseqüents amb el seu enfocament, l'obra ofereix un amplíssim repertori de paral·lels i comparacions, tant en l'àmbit peninsular com extrapeninsular, entre els quals són destacables els dedicats als santuaris celtes de tipus heroic, als mites celtes sobre l'heroi fundador i a les connexions amb el culte als avantpassats a Grècia i Roma.

No els falta raó als autors en la seva denúncia; l'arqueologia contemporània, principalment el materialisme processualista, ha renunciat sovint a tractar la ideologia en general —una renúncia que encara que no es comparteixi es pot comprendre, atesa la pobresa de dades de què disposa l'arqueologia protohistòrica per a transitar en aquest terreny— i això ha comportat també un cert dèficit de coneixement de fonts i bibliografia i un cert menysteniment de determinades metodologies, com l'emprada pels autors, que poden aportar sens dubte informació potencial important. També és cert que en la protohistòria europea es pot observar clarament l'existència difusa d'un fons ideologicoreligiós comú susceptible de constituir un suport a la recerca (quants no ens hem emmirallat en la *Iliada* per mirar de comprendre millor els rituals funeraris ibèrics!). No obstant això, el mètode utilitzat pels autors ha de ser emprat amb precaució i amb la contrastació d'altres línies de recerca, altrament podríem caure en el tot val. És pertinent recordar aquí el qüestionament del materialisme processual i la defensa d'I. Hodder en un determinat moment (1986) de la impossibilitat de “penetrar” la ideologia dels pobles sense escriptura pel desconeixement dels seus codis simbòlics i la sorprenent solució que, basant-se en l'idealista Collingwood, proposava: “tornar a viure l'experiència del passat”, que és tant com dir “empesca't el que vulguis”. Sens dubte el vell mètode comparatista històric seguit pels autors d'aquesta obra ofereix més garantia que aquest tipus de posicions subjectivistes, tot i que cal dir que una major atenció a les darreres aportacions a la qüestió del ritu tant des de l'arqueologia com des de l'antropologia i la sociologia poden enriquir aquest enfocament.

Núria Rafel Fontanals

Universitat de Lleida
nrafel@historia.udl.cat